

UDK 821.163.4(497.6).09-1 Bašić H.

Originalni naučni rad
Original scientific paper

Elbisa Ustamujić

MODERNIZAM I TRADICIJA LIRSKIH APSTRAKCIJA U POEZIJI HUSEINA BAŠIĆA

Rad je posvećen sagledavanju poetičkih osobnosti pjesništva Huseina Bašića u kontekstu književne estetike visokog modernizma kojemu je ovaj svestrani stvaralac prinio obol prepoznatljiv unutar širih obzora južnoslavenske interliterarne zajednice. Za cjelinu Bašićeva pjesništva od vitalnog su značaja interverbalni i intertekstualni odnosi sa zavičajnom slavenskom folklorno-paganskom tradicijom i njenim arhetipskim predodžbama koje se prepoznaju u motivima, stilu i žanru. Ovjeravajući svoju pripadnost krugu „pjesnika lirске apstrakcije“ i Bašić se formirao saobražavajući iskustva avangarde, postnadrealizma i egzistencijalizma sa vrijednostima tradicije i kulturnim korijenima, težeći individualnosti i oblikovanju samosvojnog glasa. I u Bašićevom prinosu poetskoj tematizaciji posljednjeg rata sve je podignuto na univerzalnu razinu općeljudske situacije, pa utoliko i za ovog pjesnika važi konstatacija da književno oblikovanje bošnjačkog identiteta u ratnim i poratnim godinama nije podleglo *emotivnom identitetskom višku* tj. prenaplašenoj predanosti i posvećenosti naciji. Jezičko-stilska analiza Bašićevih pjesničkih slika magične privlačnosti potvrdila je jedinstven sklad vizuelnog i melodijskog doživljaja kao izražajni kontinuitet njegova stvaralaštva.

Ključne riječi: poezija, estetika visokog modernizma, folklorna tradicija i modernost, lirska apstrakcija

Književnik Husein Bašić je svestrani umjetnik snažne individualnosti koji je ostvario veliko djelo kako obimom opusa tako i raznolikošću književnih oblika i njihovim umjetničkim dosegom, čije vrijednosti još nisu sagledane, kao ni posvećenost i učinak

u ukupnosti intelektualnog i kulturnog djelovanja. Svemu tome će se smisao, u svakoj prilici, ponovo određivati. Iako je pisac obimnog pripovjednog i romansijerskog djela, Bašić se javio poezijom, 1970. i ostao joj vjeran sljedećih 30 godina za kojih je objavio 11 zbirki. Prve su u inspirativnoj vezi sa duhom i izrazom narodnih umotvorina, što će dijelom ostati trajna nit i kroz sve dalje faze razvoja i poetičke nadogradnje. U stihovima prvih zbirki (*Od sunca ogrlica*, 1970., *Bestražje*, 1972., *Prošle oči*, 1974. i *Jato u nevidjelu*, 1980.) preovlađuju „motivi zavičajne poetske ornamentike i semantike (...) često i s konkretnim naslovima uzetim iz zavičajne poetske mape.“ (Ustamujić 1998: <http://www.most.ba/01415/058.htm>). Prema razumijevanju kritike, pretežno su nježnih i čeznutljivih ljubavnih motiva koji se prepliću sa baladesknim tonovima neostvarenosti. Inspirativna veza sa duhom i izrazom narodnih umotvorina, dijelom će ostati trajna nit i kroz sve dalje faze Bašićeva razvoja i poetičkih preobrazbi. Novi poetski krug, u modernističkoj paradigmi, otvara se zbirkom *Utra*, 1979., iza koje slijede: *Breme* i *Uzma*, 1986., *Sjutradan* i *Glasovi s vode*, 1987., a krug se zatvara *Čumom*, 1997. godine. Iz pjesničkog opusa jedino se izdvaja zbirka *Kad su gorjele Božije kuće*, 1994., proširena 2000., koja predstavlja knjigu ratnog svjedočenja i „odbranu uma“ pred ljudskim zlom i raščovječenjem. Ukupna Bašićeva poezija je jednim slojem u interverbalnom i intertekstualnom odnosu sa zavičajnom slavenskom folklorno-paganskom tradicijom i njenim arhetipskim predodžbama koje se prepoznaju u motivima, stilu i žanru. Otuda pjesme iz ta dva pjesmokruga, iako motivski različite, nose sličan poetski rukopis i osobeni vokabular, po čemu su prepoznatljive. Bašić se u razgovoru prisjeća da je, kada je objavio zbirku *Utra* u Nolitu, „tadašnji urednik pjesnik Borislav Radović ustvrdio kako ova knjiga donosi više novih riječi no sve knjige iz poetske produkcije za tu godinu“. (Ustamujić 1998: <http://www.most.ba/01415/058.htm>) Zaista, složit ćemo se sa pjesnikom, jezik je „tvoračka supstancija po kojoj se najbolje prepoznaje stvaralac s vlastitim nervom, nasuprot mnoštvu hibridnih i apstraktnih eksperimenata i nanosa čega manje više ima u svakoj vrsti umjetnosti“ (isto).

Utra je, odmah, zapažena kao prekretnica i novina po osobenom spoju tradicije i modernosti, po leksičko-folklornoj baštini transponiranoj u moderni umjetnički izraz, te imaginiranju tamnih i gorkih tema čovjekove egzistencijalne ugroženosti i modernog senzibiliteta - straha, samoće i smrti. Zaokret je to prema suočenju lirskog subjekta sa tamnom stranom svijeta, nepoznatim i nesaznatim zaumnim silama, nevidljivim avetinjama iz mitova, bajki i predanja koje kidišu na čovjeka i sve živo. Naslovna pjesma, vizionarnošću slika i misaonom suštinom, sublimira bitnosti Bašićevog poetskog svijeta. Da je to tako, posvjedočio je sam autor kada je, u, za

života pripremljenoj, zbirnoj knjizi *Ponovljene tuge* (2017), stihove iz *Utre* prebacio na kraj, iako je bila prva u tom misaono-motivskom krugu, i njima definitivno zaokružio i zaključio svoju pjesničku misiju i predočio jedinstvenost nadahnuća, poruka i poetskog izraza.

U razumijevanju Miroslava Đurovića utra je riječ tamnog i nabijenog značenja „svježa i neizlizana, kao iz zemlje iskopana, metafora je smrti i iskopa, prolaznosti i čovjekovog nestanka“ (Đurović 1980: 1381-1382). Neuništiva je neman:

Ništa da je pomete. Ni zatre. Rominja
Njena čeljust kroz krv i tijelo. Osviće
Budna. Glad joj u zijevu sijeća
Snaga kipti u očima (Utra – fragment)

Utra napada sve živo: *S nožem u očima; Između zuba sve je/ budući dan/ I velika morija u njemu*. O tome sve zna *Mudri zub* čiji prsti *Prenose nas u novi život*. U zadatom usudnom krugu utra je velika žetva: *Na tragu živom i mrtvom/ Plodove i sjemenje/ Istom brazdom/ Zakopava// U praznilu je/ Na zemlji/ I u vodi// Svuda*. (*Tolkovanje utre*) Stravu te sveprisutnosti poetskom magijom prenose vizionarne predstave: *Zrni utra košpicama/ Obnavlja behar/ Prepelice glasom/ Pelud smrti otresaju (...)* *Plodovi nesuvisli/ Nova trovanja/ Navješćuju (Rani plodovi)*. Raspoloženja crnog pesimizma napoređuju se sa nadom u novi životni ciklus: *Umiru svakog časa drevna bića/ Bezbroj puta porođena. Sjutra će/ Iz praha ista tica da izjagri. (Šta još da bude)*. To je aluzija na mitsku pticu. U pjesmi *Kotarenje: Čas pepeo/ Čas bilje/ Ista tica natpjevava*. Ali i u ponovljenom ciklusu ništa se neće promijeniti, jer su život i smrt nepremostive antinomije koje generiraju kontinuiranu napetost. Autor sugerira prostore slikovnih vizuelizacija: *Zaboravljena pučina uma/ privid i pričuj/ za oblakom// San i javlje/ Čudno čudo/ Priviđeno prisniveno (Privid i pričuj)*

Poetski svijet, zemni i podzemni, viđeni, prisniveni i priviđeni, inventivnim spojevima i neuobičajenim vezama slika na granici realnog i nadrealnog, predstavljen je kao „čudo neviđeno“, leksikom i ritmom kao narodno čaranje i bajanje (gatke i bajalice). Iz Bašićevih stihova izbija tamna vizija svijeta: *Noći se u roj zavezuju (...)* *Ničega više što nas nije tralo (Pitka groznica); Živimo za taj put/ neishodni (...)* *Iz iste košulje sviče i mrče (Ista tama)*. Takvom doživljaju doprinosi se i zvučnim saglasjem očučujućih spojeva: *razbarušena jeza; zelena trava; gutljaj tame, nagrizenе stravom; pršti i briždi trava; u samštini; u mrklini* i sl. U stihovima ima tuge, patnje i bola, ali je intelektualno iznad osjećajnog, napon uma da se dopre do biti stvari.

U Bašićevoj poeziji stameno se podnosi svako zlo i nesreća i brani dostojanstvo čovjeka i života. Uprkos svemu u borbi za opstanak ostavljena je mogućnost: *Braniti se zaboravom (...) Braniti se rovitom nadom (...) U ovoj sveopštoj/ Skapaniji// Živjeti uprkos utri. Čovjeka drži makar i tanka nit nade: Na posljednji boj – blizu sunca/ Iznijesmo trudno jaje/ Kužni mjehur/ Život iz njega da bude (Pretvaranje)*. U drugoj pjesmi jednakog naslova, sasvim oprečno: *Glad ista/ I pjesma ista/ Svi se samo pretvaraju*. Dok se u pojedinim pjesmama nazire tračak nade, u drugim je, sve obmana i *zaludnost ponavljanja*, pokriveni tamom beznađa: *Obale će se doticati (...) S budućom tamom/ Koja će sigurno biti (Ne može se odgoditi)*. Prilagođavanje i svjesne (samo)obmane su uslov za preživljavanje, ali utri/sudbini nije moguće ubjeći: *Ne možemo iz nje/ Ona iz nas neće/ Vrtimo se uokolo (...) Početak i kraj/ još se ne razvode (Ne možemo iz nje)*. Ali je izvjesno *Na sastavku svjetova/ Na kraju početka// Biće nas u gromovima/ U puholju (U Puholju)*. Čovjek je samo dah u kosmičkoj dramu: *Žare se zakoljci jutra (...)// Sve što se diglo,/ mijeniće se u krvi/ Prije zalaska (Svjetovi u kovitlacu)*, a njegov je usud rađanje i smrt u krvi i ranama, kako sugeriraju simbolični pejzaži izlaska i zalaska sunca. Zbirku otvara pjesma *Tolkovanje utre*, a smisaono je zaokružuje posljednja - *Pjesma pred početak*, kojom se obetuje kretanje natrag i vrtnja u krugu:

*Združujemo se u jato
(U najveće jato)
Idemo u susret skapaniji
Velikoj diobi
U kojoj nećemo
Ništa izgubiti
Ničega izvan utre
Ona će nas u bezbroj čudesa
Povratiti.*

Osnovni poetski motiv je *mit* o vječnom ponavljanju i cikličnom obnavljanju života, koji Nietzsche vidi kao dionizijsko i ontološko načelo vrtložnog kretanja života i bitka, i tako moguću obnovu svijeta kroz kružni tok materije, u kojem tijelo nastavlja trajanje i u preobrazbi se vraća prirodi i ponovo u nju ugrađuje. Mit o kružnom kretanju, povratku i ponavljanju prožima sve slojeve Bašićeve *ars poeticae* i provodna je nit meditativnih vizija: *Ne postoje više dani/ Samo zmajevi noćni/ Iz tame pronose utru/ Pod krilima// (...) U igri vrtomuške/ U ponovnom sastavljanju puta (Vrtomuška)*. Čovjekova tragedija je u njegovoj svijesti o tragičnosti: *Zabluda*

je naša mračnija od uma (*Gubitak nade*). Stihovi svjedoče unutrašnju dramu uma i svijesti, ograničenosti htijenja i stremljenja i konačnosti tijela u odnosu na vječnost materije. Pjesnik se ne predaje i poručuje: *Ne dajmo da se naše čudesno tijelo/ Naše oči i ruke/ Naš umni grom/ Raspadne u njoj bez ostatka// strpljivo učimo zemlju da hodi/ Preko sebe/ Uspravno dok može*. Čovjeka postmortem predstavlja zauhla kost koja bi mogla da bude svirala i zvukom dozove njegovo srce. Želju za produžetkom prenose i stihovi pjesme *Budimo grobni crvi: Uđimo u korijen/ Uz stablo/ Uz štap/ Kroz ruku koja ponovo postaje ČOVJEK*.

Utru misaono-motivski i izražajno nastavlja i dopunjuje sljedeće zbirke u kojima se, takođe, resemantizira doživljaj svijeta zavičajnog kulturnog pamćenja životnih nedaća sublimiranih u vizije – sinonimne simbole zla. *Tri crne sestre* idu pod ruku: *Utra*, *Uzma* i *Čuma*, kako su naslovljene zbirke bliskog značenja, vizuelne podudarnosti i zvukovnog saglasja, a koje simboličnom eufonijom (*u - a*) sugeriraju univerzalizirane crne slutnje, stravu nepojamnog a sveprisutnog zla. Gorka su to slova o ljudskom usudu na zemlji, kojim se u potpuno novim vizionarnim predstavama promiču sadržaji psihološko-humanističke i misaono-egzistencijalne semantike demonične vizije svijeta, što se nastavlja u *Uzmi*, zbirci *Sjutradan* i ciklusu *Breme* o čovjekovom sizifovskom usudu. Zanimljivo je da se Bašić u *Bremenu* uspješno oprobao u formalističkim igrama i pjesme grafički vizuelno predočio, kaligramskim rasporedom redova, slogova i slova, na tragu Apollinairea. Motivi: *Hamajlije*, *Čaše*, *Kule*, *Ptice*, *Breme*, *Ludo ludo* i *Smrtno slovo*, dodatno su u knjizi likovno obogaćeni crtežima Zuke Džumhura. Opus nadrealističko-egzistencijalističke poetike zatvara se zbirkom *Čuma*, 1997. godine.

Bašićevo pjesništvo je okončano u postmodernoj poetici interkulturalnog dijaloga, primjerenijoj iskustvu zbiljskog pakla, viđenog na zemlji, u apokaliptičkim slikama razaranja, vatre i smrti, zatiranja i uništenja kulturnih spomenika bošnjačke baštine, neviđenih razmjera, kao i destrukcije ljudskosti oličene u novim halama sa ljudskim likom koje su harale Bosnom, zaključnom pjesmom - *Zbogom naivne metafore* – u ratnoj knjizi *Kad su gorjele Božije kuće*, 1994., dopunjenom srebreničkom tragedijom, 2000. godine.

U vremenskom rasponu nastajanja poetskih zbirki, Bašić je sabirao iskustvo postnadrealizma Vaska Pope koji objedinjuje nadrealističko, narodno i egzistencijalističko, te, posebno, Maka Dizdara i Skendera Kulenovića koji predstavljaju najviši domet „mitske i arhetipske inspiracije“ (Radovan Vučković). Inače, veza sa kulturnom baštinom i tradicionalnim oblicima izraza narodnih umotvorina, kao odlika jedne grane modernizma, pjesničkom jeziku daje izvjesnu patinu i sugestiju

provjerenih istina o životu. O vrijednosti takvog izraza Mak kaže: „Riječ, taljena i kaljena godinama u tami vijekova, krik u potrazi za daškom topline, za zrakom svjetla, pjesma sazrela u čežnji za suncem pretvorena na kraju u čisto suho zlato.“ (Dizdar 1981: 22). Bašić je krenuo tim putem i blizak je „pjesnicima lirske apstrakcije“ (Usp. Kapidžić-Osmanagić 1992) koji su se formirali na iskuskustvu avangarde, postnadrealizma i egzistencijalizma i koji su, u potrazi za vrijednostima tradicije i kulturnim korijenima, tražili izlaz iz pjesničke uniformnosti, težeći individualnosti i oblikovanju samosvojnog glasa.

Kao što se Maku posrećilo sa folklorom i leksikom starobosanskih zapisa, slično je i Bašić u svoje stihove unosio leksiku iz sehare sandžačkih mitova, legendi, bajki i predanja i inoviranu u umjetničkoj upotrebi transponirao bogateći savremeni poetski izraz. Na isti način, posegao je za gnomičkim stilom kratkih usmenih formi (poslovice, bajalica, gatalica, brojalica, kletvi i zagonetki), bruseći samosvojni glas, težeći sažetosti stiha, pjesme i izraza do ćutanja i muka, kao rubnog stanja poezije u kojem je riječ nemoćna pred zlom svijeta i prelazi u neartikulirani krik bića. U modernističkom diskursu tradicionalni oblici su fragmenti slobode pjesničke organizacije: razbacivanjem ritmova, iskidanim slogovima i sastavljanjem novih riječi, te raznolikošću oblika stiha, strofe i pjesme, u začudnim igrama glasova i ekspresiji zvučnih slika.

Pjesničku zbirku *Uzma* otvara *Opomena* kojom se upućuje na vezu sa svijetom *Utre*: *Ponavlja se ponovljeno/ i ničega nije mnogo*. Sumnja se u mogućnost riječi da izrazi besmisao ljudskog usuda i historije: *Najljepše se ipak pjeva s jezikom u zubima*. Riječi su bez duše - *ko mrtve ptice*. U prvoj pjesmi *Što se zbude* najavljuje se proročkim tonom neupitnih istina: *„Započeto je davno,/ Što je bilo,/ Što se zbude,/ U sjemenu je groznica svijeta/ Velika obmana,/ Uzmina uzma,/ Uzalud otimamo/ Što je dano*. Čovjek je tjeskobno stiješnjen, prikovan zadatostima, uzaludnošću svakog napora i zaprepašćen pred tajnama svijeta i života: *Mnoga će kaplja da skapa ovog trena,/ Drugim će još nepočetim/ Da presude.// Ravnodušno je sve preko mjere,/ Sele se smrti jatimice,/ Groblja su tek u začetku*. Da bi se tajne prozrele potrebno je da se zađe iza granice vidljivog zbiljskog svijeta, a za to je jedina mogućnost *San il' privid*: *Trag se okreće natrag,// Stope se prikupljaju/ U mrtvu kuću/ Koja samu sebe/ Zaključava/ (...) Put se okreće sebi, stope se razdružuju,/ A kuća ona/ Raste li raste,/ Do nebesa*. U snu se oslobađa podsvijest pa su u nadrealnoj igri moguća svakakva čudesa: *„U snu igrači mijenjaju glave, (...) Zubima okreću korijen,/ Mimo vilice meću/ I žvaću male/ Moždane/ Mjehuriće.//Iznose zelenu travu javlja,/ Na đurđevsku kišu i rosu,/ U jušnu travu,/ Ispod nevinog neba,*“ (*Privid opet*). U Bašićevom poetskom

imaginiranju san i privid su mediji za mogućnost da se u nadrealnim predstavama prozre tajno i nesaznano.

Sveprisutna, nevidljiva i nezasita neman, *Uzma* je sudbina svega živog na zemlji i u zemlji:

*Uzima sve,
Gnjilim ustima
U bezdan baca.
Na istoj gozbi
Sve gladnija
Grlatu jamu oblizuje.(...)
Svuda je – gdje je,
Tragove krije
I kosti za leđa meće.*

U prikazu *Uzme* Dragoljub Jeknić dobro primjećuje da je Bašić fantastičnošću pjesničkih slika osvijetlio dio nesvjesnog (Jeknić 1987: 859). Identifikovane po svojstvima nemani su proždrljive *stonoge hale* koje bez prestanka melju živote i osipaju ih u prah i ništa, metafora su žrvnja sudbine. Iz pjesme u pjesmu umnožavaju se fantastične slike metaforizirane u mreži egzistencijalne semantike i filozofije apsurdna – zadatosti životnog kruga. U tom se smislu ostvaruje relacija sa narodskom misli o egzistenciji i sudbini. Motiv kola susreće se u više pjesama: *S uzmom pod krilima/ Krenuše kolo, naokolo, Redom (Pred svačijim domom)*. U kolu je sav ljudski rod povezan usudnom vrtnjom u „okrutnosti kruga“. Svi u istom kolu pod Sizifovom teretom: *Ovo kolo,/ Kao tolika kola,/ Uzalud okreće/ leđa.// Isto će breme/ da ponese.// (...) Svi pod njim, Svi u njemu,/ Ni lakše ni teže za moranje. (Breme)*

Neminovnost sudbinske zaslužjenosti svakog čovjeka vizuelno je sugerirana i u pjesmi *Slijepac i onaj što vidi: U gnjilom oklopu,/ pipaju se/ Istim rogom/ Smrti*. Rog je drevni instrument dozivanja i oglašavanja, oblikom sliči polukružnici a dva roga koja se dodiruju zatvaraju krug. Rog je i simbol muške snage (ovan i bik). Iracionalnošću jezičke slike izražava se iracionalnost čovjekovog položaja u svijetu. A jednolični zvuk roga opominje na prolaznost vremena i osipanje života: *Praminja rog,/ Osipa se sunce,/ Krljušt i Smak,/ Zemni prah,/ Trag i netrag/ Još jedan grijeh/ Neba i zemlje/ Nesporazum/ Svijeta/ I glave (Za tragom)*. Tragični tonovi provlače se kroz sve pjevanje. U prohodu vremena ljudski život je: *Sijev samo/ Dok smo srce/ S mrtvima mijenjali. (Sijev)*. U pjesmi *Ni glasa* bezizlaznost ljudske situacije sugerira se nabranjem sintagmi koje dramtiziraju haotičan položaj:

*Okrećemo se truhleži,
Rastućoj zemlji povrh groba,
Mećavi kratkog daha,
Sunčevoj pizmi,
Danu kom smo
Obećani.(...)
Ni glasa od nas,
Ni glasa k nama,
Krug se steže i davi*

Tražeci odgovore, pjesnik se okreće zemlji: *Samo krik jedan ispod zemlje da dođe (...)* *Gluhoću zemlje da pokrene,/ Ali ništa,/ Niotkuda. (Samo krik jedan)* U zemlju se sve sliježe: *Nasloni uho na zemlju:/ Ona mrtvim ključem otvara/ Zauhle donje brave,/ U njih umeće sigurno sjeme smrti. (Glad)* Ključ i brava su česte metafore nemogućnosti da se zaviri iza granice zbilje: *mrtvi ključ, zauhla brava, bezbravni ključ, tajne brave, ćoravi ključ* i dr.

Metafizička zapitanost pred čudom neviđenim, pred tajnama bitka i položajem čovjeka na zemlji i u kosmosu, stvara tjeskobu univerzalizirane upitnosti. Iz pozicije metafizičkih stremljenja pjesnik se pita: *Čije nas oči motre,/ Čija nas usta preže“?* U pjesmi *Sve je tajna: Šta sakriti,/ Šta kazati,/ Kome i čemu?// Tajne nema,/ Sve je tajna,* zaključuje paradoksom. Istovremeno se čudi u pjesmi *Bez kraja i početka: Koliko mraka za čelom,/ Koliko krila k suncu (...)// Da rasprše tmuše,/ da kapljice očne/ potonu u dalj,/ U bezumi negled/ sna.* No, uzaludan je svaki napor da se prodre iza granice uma, i vidi iza vida, da se razgrne mrak i osvjetli nesaznано, jer se sve pred zidom nevidjela obrušava u beskraj *praznila* transcendencije. U kratkom ciklusu *Tica*, koja u letu i stremljenju *Rasteže nebeski luk* i simbolizira uzlet duše, lirski subjekat uznemirujućim pitanjima izražava meditativnu skepsu: *Kuda je htjela/ Kamo je stigla/ Uzaman?* Na koja sam odgovara protupitanjem - *Kuda da uzleti misao sapetih krila?* Ali ne odustaje u potrazi za spojem bitka i bića u njihovom izvoru i vanvremenom porukom istine prapočela: *Trenutak kad se prizru prošli svjetovi/ I bliske slike pred očima minu/ Čujemo li to riječ iz nevremena,/ s likom i glasom iskona?* Pitanje se napoređuje drugim pitanjem, ustvari dilemom: *Ili se samo u plitkoj kapljici uma/ Sve to pripravlja da bude? (Trenutak)* U pjesmi *Iskušenje* traga se za znacima svijeta: *Kušamo se,/ Koliko smo,/ Znaku kom smo/ Obećani?// Gdje je šta je,/ Znaka nema,/ Nema traga,/ Samo mjesto raznačeno?* U tom smislu je funkcionalna i frekventna upotreba oblika glagola biti: *Što je bilo,/ Je li bilo,/ Na putu za početak? (Je li bilo);*

Sve je što je/ I što nije,/ Što je bilo,/ Što će biti,/ Primicanje/ Ka početku. (Primicanje ka početku); Hoće li biti,/ Može li biti,/ Što neće,/ Što ne može?“ (Sve je na početku) Tako se pitanja satiru sama u sebi, kao dijalogizirani unutrašnji monolog bez razrješenja, sučeljena sa dilemom, kontrastom ili paradoksom apsurdne situacije. Česti upitni oblici stiha nisu puka retorika, oni su solilokviji uznemirene svijesti i stanja ontološke i egzistencijalne tjeskobe.

Pitanja se mogu naći već u naslovu koji se često ponavlja, u istom obliku ili malo izmijenjen, kao prvi stih ili na kraju kao poenta, pa i u ponekoj strofi i tako se umnožavaju u prstenastoj i zrcalnoj strukturi pjesme. Pitanjima se ponekad oblikuje strofa ili se u nizu protežu kroz cijelu pjesmu i ponavljanjima, anaforom, asonancom i rimom stvaraju ritam i melodiju diskurzivnog niza:

Je li ovo zemlja naša,

Je li ovo omraz sunca,

*Ograš strave,
Časak **jedan bez imena**
Slika davno izgubljena*

Međ' zvijezdama umnožena

*Povraćena
Da ponovo ovo bude?*

Jeli ovo zemlja naša,

Zemlji zemlja u očima

*U ustima,
Međ' kostima,*

Il' se ovo zemlja dijeli,
Zemlja spaja,
Preko jedne kapi mozga,
Oko jedne kapi krvi,
Što se na nju ne osvrće?

U Bašićevoj pjesmotvornosti upitnost i dijaloške opservacije su stilistički postupak izgradnje pjesme i zbirke u cjelini. U vrtnji misaonog kolopleta unutrašnja upitna riječ, izgovorena sebi i upućena čitaocu, vraća se u sebe i u sebi potire obično

dilemom i paradoksom. U diskurzivnoj razmjeni potvrđivanja i osporavanja, paradoksa i antiteze, misaonih i figura dikcije i umnožavanjem pitanja bez pronađenih odgovora, ostvaruje se tjeskobna atmosfera univerzalizirane upitnosti.

U *Čumi* koja je, na neki način, dopuna prethodnoj ratnoj zbirci *Kad su gorjele Božije kuće*, odnosno posvjedočenje da je sva strava iznesena iz kulturnog pamćenja u fantazmagoričnim slikama *Utre* i *Uzme* moguća i ponovljiva, jer je zlo dijelom i u čovjekovoj – vučjoj prirodi. Ne nazire se izravna konotacija na ratno vrijeme, prostor, događaje i žrtve, sve je podignuto na univerzalnu razinu općeljudske situacije i sugerirano kao stanje bolne duše lirskog subjekta koji se u prethodnim zbirkama nije lično eksponirao, već se stapao sa množinom *Mi* sa kojom dijeli istu sudbinu i time identificirao sa grupom (jatom) i povezivao sa čitaocem, univerzalizirajući vlastito iskustvo. Utoliko i za Bašićev prinos poetskoj tematizaciji posljednjeg rata važi konstatacija Vedada Spahića da „književno oblikovanje bošnjačkog identiteta u ratnim i poratnim godinama nije podleglo onome što Akeel Bilgrami naziva *emotivni identitetski višak*“ (Spahić 2016: 60), podrazumijevajući pod ovom oznakom „višak predanosti i posvećenosti naciji koji je, na žalost, znao ostaviti traume na svim stranama“ (isto). Bašićev otklon kao općem i univerzalnom teži iskazivanju paradoksa posvemašnje usudnosti čovjekove sudbine, pri čemu u dinamičkom kontinuitetu nadrealnu tematiku smjenjuje u kontrapunktu egzistencijalna, i obratno. Sve tri zbirke povezuje leksičko-izražajna i ritmička organiziranost slobodne forme - stiha, strofe i pjesme u cjelini, te vizuelno-zvukovna semantika poetskog govora.

U *Čumi* se ponavljaju doživljaji ravnodušnosti prirode, prolaznosti svakog života i stanja bezizlaza i besmisla: *Ni novih puteva, ni kukvežne jave,/ Nade se slažu u isti log,/ (...) Crv i mrav – na kraju kao i na početku/ Između puholj,/ Mahovina i prah“ (Opet sunce za ista brda)*. Prostor zbirke se otvara kao nadolazeća tama noći, a boja doživljaja svijeta se sve više iskazuje kao neprozirnost crne boje, koja ishodi avetne vizije. Pakao je izašao na zemlju i svijet je postao *Azrailova bašča po kojoj Hazreti – Azrail/ Sadi li sadi (...) Bašča mu duga i široka/ Skraja na kraj dunjaluka/ Cvjeta li – cvjeta*. Vizija *Čume* u istoimenoj pjesmi ima sve viđene i neviđene ‘zlomoći’ koje je sabralo narodno iskustvo, ili je maštom pridodalo.

Čuma - fragmenti

*Od nje boli što ne može da boli,
Poduzima ustima punim vatre,
Trsi nevidim sisaljka, (...)
Ona je vječna rednja,*

*Kroz njene kutnje i očne zube
Proći će sve i svako –
Bez brige! Čuma je učiteljica i navik smrti!*

Lirski subjekt sumnja u mogućnost riječi da iznese misao: *Ne polažem nadu u riječi*, ali je paradoksalna istina, *Otvori riječ,/ srce joj raspori,/ Vidjećeš da u njoj nema ništa/ A sve je bilo tamo.*“ (*Bez nade*) Ispovijeda se muka stvaranja: *Svaki je jezik tek mucanje samo,/ Napor mjuhura uma/ da se pokaže bivstvo stvari (Što će ponovo da bude).* Zato pravu riječ ne treba tražiti u zbilji: *Treba je donijeti iz groba, (...) Mora se kazati sama,/ Kao što se kazuju smrtna čuda, i malodušno zaključuje - Ko će je ikada čuti,/ Sići će s uma (Prava riječ).* Iz stvaralačke skepse da se tragično iskustvo može izraziti riječima, u pjesmi *Gledati čudu u oči*, predlaže se:

*Zaboraviti sve nalik na govor,
Ljepši su nedotavni krici (...)
Lažne i gadne riječi sve su,
Treba gledati čudu u oči,
Slušati džehenem kako ključa,
Početi neki novi razgovor,
Možda kričati... Kričati... Kričati...
Makar kričati – ništa više.*

Sličnu emociju nosi i zvučna simbolika naslova *Kukurijek: U razbarušenoj jezi/ Slušati mu jek i kuk// Uzeti mu ime za pjesmu/ Sjeme i glas mu pronijeti/ Kroz ruševine.* *Jek i kuk* se umnožavaju: ponavljanjem glasa *u* sa sonantima (*ru- lu- mu-*) i *e* sa sonantom *j* (*je*) u kombinaciji sa strujnim (*š-z-s*) - bruji mukli eho tuge dok ponavljanje kraćeg oblika zamjenice *mu* dodatno intimizira doživljaj. Ne može se zanemariti emocionalna konotacija na aktuelnu ratnu situaciju u kojoj se naočigled ponavlja sve zlo historije.

U meditativno-ispovjednom izljevu pjesnik se jada: *Kako započeti pjesmu skraja što gori,/ Što boli? I promišlja: Pustiti riječi nek se pote,/ Što ostane u tamnom pečatu duše, što gmizne,/ Što se osokoli,/ Uzeti za sjeme potonje noći.// Ako se pjevati može/ Suze će same da lete,/ ne treba mnogo za podmlađenu tugu... (Što se osokoli).* Stihovi su to otpora i snage *uma*, odnosno intelektualna čestitost da se, uprkos svom zlu i bolu, o tome može i treba pjevati. Soko je solarni simbol povezan s pobjedom, a riječ koja se osokoli je snažna i ima veliku moć i duhovnu i moralnu vrijednost.

Bašićeve lirske slike plijene ljepotom - misaonom suštinom, vizuelizacijom i melodijom saglasja. *Maslačak: Dan i noć – život zvijezda/ Bezglavi zaokret neba.* Maslačak je metafora sudbine života, a dojam se pojačava eufonizacijom asonance (*i – e*) i aliteracije (*ž – z*) sa sonantima. Personifikacija: *Crveni prišt ljeta*, zvučnom simbolikom upućuje na pošast bolesti u prirodi. Takve su i zvučne sintagme u kojima se eufonizacijom osmišljavaju logički nespojive semanteme, oksimoronske figure: *Omraz sunca/ Ogras strave/ Ugar sunca/ Oko zviježđa* i sl.

Izrazita osobenost Bašićevih stihova su zvučne slike koje plijene saglasjem tonova, a što je odlika modernističkog stilizma i estetizma još od Baudelairea i Verlainea. Magična privlačnost jezičkih slika je u jedinstvenom skladu vizuelnog i melodijskog doživljaja estetskih i semantičkih zračenja. Zvučna slika se obično formira oko emocijom nabijene onomatopejične riječi kao iskaza grča i bola duše ili napetosti opterećenog uma (krikom, cikom, vriskom, kukom, jekom i dr.) kao odušak iktusa bola i protesta. U drugim stihovima bruji, struji i tuli eho jeze, strepnje i straha u samoj osnovi bića. U tom smislu, nalazimo stihove izrazite ekspresije:

*Zvijezde će se cikom/ Zagrcnuti;
Zvijuk uma/ Što međ zvijezde ciktijaše;
Gdje je onaj piskor žalni;
Pršti i briždi strava/ Na rubu igličastog sna;
Zbojak žila,/ Klupče zmija,/ Mozolj mozga mozga izmoždenog/
ukljuvanog, upljuvanog, u pustinji popijenog;
Grakće munja iznad uma;
Kukurijek strave i sl.*

Za potrebe saglasja, Bašić intervencijama u leksici (sufiksi, prefiksi, analogije i dr.) stvara pojmove željenog zvučnog efekta. Međutim, pored zvučnog i vizuelnog razumijevanja, pjesnička slika uvijek nudi i nešto više: *Je li ovo pogoleman/ Grobak jedan,/ Šir beskraj, dah bestraga, trag bespuća/ Krug zaumlja (Novo jato na pomolu).* Nije li ovo egzistencijalna metafora za „prazan prostor“ samoće, strave i užasa.

U Bašićevoj zbirnoj pjesničkoj knjizi *Nedovršene tuge* u novom poetskom sklopu, na prvom mjestu našla se zbirka *Sjutradan*, od 36 pjesama, lirskih slika i refleksija o danu, leksemu sadržanom u naslovu svake pjesme. Time se otvara još jedan pjesmokrug modernističke misaono-poetske inspiracije u spoju sa tradicijskim shvatanjem života i smrti, dana i noći, dobra i zla i svih drugih antinomija koje razdru

čovjeka na usudom zatvorenom putu. Iz početne pjesme *Razdan* izveden je i naslov zaključne *Raz - nad*, igrom riječi sa anagramom: *dan – nad* i *raz - zar* (*i nad i dan; zar dan*). Navedeni naslovi, kao i naslov *Razdan i raznoć*, nastali su razlaganjem riječi i stvaranjem novih izraza za jednu svrhu i upotrebu, što nije samo igra osamostaljenim dijelovima, jer glagolski prefiks *raz* u spoju sa imenicom u novom značenju sugerira neko dešavanje (raskršće, razlaz, rasejep i sl.) destrukciju i smisaoni rasap čovjeka razapetog između erosa i thanatosa, nastanka i nestanka, rađanja i umiranja. Pjesme *Razdan* i *Raz - nad* su identične strukture, privid između bajke, mita i stvarnosti. Na bridu sna i buđenja (labilnoj granici svijesti i podsvijesti) odigrava se drama svjetla i tame, straha i nade, rađanja i smrti. Bajka je mogućnost da se, u maštom stvorenom svijetu nadrealnosti, zađe iza granice realnog i mogućeg, gdje se žudnja za nesaznajnim tajnama, za dobrotom i srećom ostvaruje. Lirski subjekt budi, *Stvoriteljka, Sveta žena, Pramajka*: „*Izgore jezero! Zgore – Zero! Ore – Ero! More, hej! (...) Dva crna miša i nevjestica, / Odnose Zlosan (...) U kolovrat, / U zmijski zabran njen*. U sljedećoj slici, ista žena najavljuje dan „*I nad i dan! I dan i nad*“ i daje zlatni ključić koji otvara tajnu bravu, iza koje se dospijeva u kosmički prostor, gdje: *Listam nebo kao Knjigu, Sunčevo kolo da vidim, Nebeski ograš njen*. Iz te perspektive: *Zemlja se od zemlje dvoji, Zemlja uspravno hodi, Zemlja pjeva ponad sebe, / Zemlja leti, / Zemlja gori, Zemlja se zaklinje u Sunce*. Euforiju prenosi anafora. U sljedećoj sekvenci zaokret, dva crna miša preobražavaju se u ... *dva bijela konja, / I ona nevjestica - Zorđevojka, / krećemo na put njen, / Krećemo na put naš (Razdan)*. Dan sviće sa novom bajkovitom nadom, ali koju poništava poraz u pjesmi *Raz - nad* u kojoj ga budi *Babaroga, Krakondža, Crna žena*, i viče „*Izgore jezero*“ sa eufonijom eha: *ore – ero. Dva crna miša i razroka mačka, na bridu istog sna, Nude mi isti dan / izlazak nade njen*. Dan je sve ono što nije noć, kao što je život opreka smrti - svjetlo, java i nada, nasuprot tami, strahu i grobu.

Antinomičnost je strukturni princip, prvo se potire suprotnim drugim, u ovom slučaju, nada - beznađem.

Impesivne su slike intelektualne nadmoći u artikulisanju vizije unutrašnjeg stanja i osjećanja bića: *Svanuće uprkos svemu, / Kao zagrobni cvijet (...) velikog nebeskog mrca (...) Tmasti dan, noćni sjaj, Raznoć / Razdan / Među halama, / Među krilima što će se otvoriti – zatvoriti (Razdan i raznoć)*. Provodi se kosmička drama prolaznosti, ponavljanja i povrata: *Što je moglo sve će moći / i da bude i ne bude*. Smjene dana i noći su dramatsko-lirske scene, u krvi i ranama rađanja i umiranja, vrlo dojmjljive ekspresije i simbolične slikovnosti. U danu se odigravaju sve manifestacije života i svijesti o njegovom smislu/besmislu. Navešćemo nekoliko naslova pjesama sa

fragmentima stihova koji nose sve bitnosti misaono-motivske i poetske oblikotvornosti sumorne atmosfere tragične vizije svijeta:

Prašni dan: *Samo se sliježe/ Prah na prah// Sviče i mrče u prahu;*

Bliski dan: *Ovamo drugi svijet/ I put// Tamo ovaj svijet i bestrag;*

Dan koji je mogao biti: *Nikako da bude;*

Svemogućí dan: *Sve iznova iz puholja stvara/ (...) I ista čudesa pripovraća;*

Dan bez lica: *Gdje je ono pile srca,/ Zvijuk uma/ Što međ zvijezde ciktijaše?;*

Sužnji dan: *Kuda ga vode kuda ga nose,/ Bezube hale/ Stoglave?*

Sudnji dan: *Nikad više/ Dan.;*

Nesnosni dan: *Plaši nas zemljom,/ A sve više postajemo/ Zemlja.;*

Isti dan: *U ponovljenom piru utre./ Isti dan traje, Novi se grozdovi vežu;*

Koji dan: *Koliko očiju,/ Koliko glasova, Za privid taj/ Što u bestrv/ Ode.*

Dan bez očiju: *Ispretan iz puholja,/ Iz jave i supražice;*

Bašićevo pjesništvo svoju osebnost zahvaljuje filozofsko-estetskom promišljanju i doživljavanju savremenog svijeta i čovjeka u spoju sa oživotvorenim mudroču iz zavičajne kulturne memorije i prastarim iskustvom mitske svezremenosti u poetskoj sintezi i saglasju sa prirodom i zakonitošću vječne promjene kao principa kosmičke ravnoteže. Njegov je jezik autentičan, izazovan i dojmljiv lirski iskaz kojim se oblikuje univerzalna poetska vizija koja moćno transponira poruke. Istovjetne inspiracije i homogenog nadahnuća, sugestivno suptilni izraz u jedinstvenom prožimanju opreka (transcendencija - egzistencija, rađanje - umiranje, život - smrt) lirskom sublimnošću polučuje zebnju i strepnju u dnu bića, metafizičku bol i psihološku skepsu. Raskoš poetskog govora i njegove začudnosti postižu se slobodnom organizacijom kraćih pjesama, lomljenjem rečenice na sintagme, izdvojene riječi i iskidane slogove, elemente razigranog ritma, a utisak dodatno upotpunjuje sloboda glasovnih kombinacija, eufonizacija i euritmizacija. Očudjućim slikama neobičnih izraza i sintagmi, inventivnim atribucijama, kontrastnim i oksimoronskim vezama, metonimijsko-metaforičkim i simboličnim odnosima, imaginiraju se slikovne kompozicije polisemičnih značenja i raskošne ljepote u vizuelnom, semantičkom i zvučnom saglasju. Po svemu tome pjesnik Husein Bašić pripada visokom ili zreлом modernizmu. Bolna je istina da *vremenik krajči/ labudovu pjesmu*, kako je u stihu Bašić sazeo u metapoetsku poruku pjesničku i ljudsku sudbinu, ali je sigurno istina da pjesnik svojim djelom nadvisuje sudbinu i traje u vremeniku umjetnosti koji ne poznaje ograničenje.

IZVORI:

1. Bašić, Husein (1970), *Od sunca ogrlica*. Međurepublička zajednica za kulturnoprosvjetnu djelatnost, Pljevlja
2. Bašić, Husein (1972), *Bestražje*, Obod, Cetinje
3. Bašić, Husein (1974), *Prošle oči*, Odzivi, Bijelo Polje
4. Bašić, Husein (1979), *Utra*, Nolit, Beograd,
5. Bašić, Husein (1980), *Jato u nevidjelu*, Obod – Narodna knjiga, Cetinje-Beograd
6. Bašić, Husein (1986), *Breme*, Novela, Beograd
7. Bašić, Husein (1986), *Uzma*, Udruženje književnika Crne Gore, Podgorica
8. Bašić, Husein (1987), *Sjutradan*, Univerzitetska riječ, Nikšić
9. Bašić, Husein (1987), *Glasovi s vode*, Drugari, Sarajevo
10. Bašić, Husein (1994), *Kad su gorjele božije kuće*, Almanah, Podgorica
11. Bašić, Husein (1994), *Kad su gorjele božije kuće*, II dopunjeno izdanje, Almanah, Podgorica
12. Bašić, Husein (2017), *Nedovršene tuge*, Almanah, Podgorica

LITERATURA:

1. Dizdar, Mak (1981), *Izabrana djela*, Knjiga III, Svjetlost, Sarajevo
2. Đurović, Miroslav (1980) "Utra", *Stvaranje*, XXXV/1980., 11, str. 1381-1382. Podgorica
3. Jeknić, Dragoljub (1987), "Uzma", *Stvaranje*, XLII,7-8, str. 858-860., Podgorica
4. Kapidžić Osmanagić, Hanifa (1992), *Poezija 1945 – 1980. Pjesnici lirske apstrakcije*, Institut za književnost - Svjetlost, Sarajevo
5. Spahić, Vedad (2016), *Književnost i identitet – Književnost kao prostor izazova u reprezentaciji/konstrukciji bošnjačkog kulturnog identiteta*, Lijepa riječ – BZK „Preporod“ Tuzla
6. Ustamujić, Elbisa (1998) „Odbrana uma“, *Razgovor sa Huseinom Bašićem*, Most, XXIV, br. 103-104, Mostar, <http://www.most.ba/01415/058.htm> stranica pojećena 5. 5. 2018.

MODERNISM AND TRADITION OF LYRICAL ABSTARCTION IN BAŠIĆ'S POETRY

Summary

This paper deals with poetic features of Husein Basic's poetry in the context of the literary aesthetics of high modernism, to which this versatile author contributed in a considerable extent thus making himself known within the South Slavic inter-literary community. Intercultural and intertextual dialogue with the native Slavic folklore-pagan tradition and its archetypal images are important in the whole of Bašić's work, and can be seen in motifs, style and genre. Bašić belonged to the circle of "poets of lyrical abstraction" and in his attempt to create a unique voice he formed his poetry by combining the authentic experience of avant-garde, post-realism and existentialism with the values of tradition and cultural roots. In his poetry he takes the theme of war to a universal level and does not overemphasize the Bosniak national identity and dedication to the nation. The linguistic-stylistic analysis of Bašić's poetic images has confirmed the existence of a unique harmony between visual and melodic features in his poetical expression.

Key words: poetry, aesthetics of high modernism, folklore tradition, modernity, lyrical abstraction.

Adresa autora

Authors' address

Elbisa Ustamujić

Fakultet humanističkih nauka

Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru

elbisa.ustamujic@unmo.ba